

КИЇВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

СВЯТЧИК КАТЕРИНА ВАЛЕНТИНІВНА

ПРАГМАТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЕКСПРЕСИВНОГО СЛОВА І ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ
В РОСІЙСЬКІЙ ГАЗЕТНІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Спеціальність 10.02.02 -
російська мова

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ - 1997

Д11.707/4

00760825 (S)

Дисертація є рукописом

Робота виконана на кафедрі російської мови
ім.Тараса Шевченка

Науковий керівник - - доктор філологічних наук, професор
Я.О.Кудрявцева

Офіційні опоненти - доктор філологічних наук, професор
М.М.Пилинський

кандидат філологічних наук, доцент
А.Г.Кендішенко

Провідна організація - Дніпропетровський державний
університет

Захист відбудеться 19 лютого 1997 року о 10 годині на засіданні
спеціалізованої вченої ради Д 01.01.30 в Київському університеті
ім.Тараса Шевченка за адресою: 252017, м.Київ, бульвар Тараса
Шевченка, 14, ауд.64.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Київського університе-
ту ім. Тараса Шевченка /Київ, вул.Володимирська, 58, кім.10/.

Автореферат розісланий "18" січня 1997 р.

Вчений секретар
спеціалізованої ради
кандидат філологічних наук, доцент Шахова Л.І. Шахова

В останні роки проблема "мова і людина", "людина як мовна особистість", пов'язана з природою людини, її емоційними прагненнями і прагматичними орієнтаціями здобула актуальність в силу своєї теоретичної і практичної значущості /В.М.Карпузов, Т.ван Дейк/. Виявилось, що неможливо пізнати мову в повному обсязі у відриві від її творця, саму по собі. У цьому разі постають нові трактування уже відомих в лінгвістичній науці положень.

Проблема експресивності /експресії/, пов'язана із психофізіологічною організацією людини, актуальна як у міждисциплінарних дослідженнях /психологія, філософія/, так і в окремих науках, у тому числі й у лінгвістиці, яка займається вивченням одного із неодмінних атрибутів людини - мови в різних аспектах її системної організації і функціонального призначення. Одним із таких призначень мови є властивість їй здатність реалізувати емоційні, когнітивні, прагматичні, волевові та інші інтенції людини.

При розгляді проблем встановлення основних функцій мови, вивчення прагматки і модальності, опису системної організації мови та багатьох інших загальних і окремих питань врахування експресивного фактора є обов'язковим. Незважаючи на ряд робіт, присвячених дослідженню експресивності, ця категорія все ще залишається недостатньо вивченою. Таке становище пояснюється як причинами об'єктивного, так і суте суб'єктивного характеру.

Причини об'єктивного роду полягають у складності самої проблеми, оскільки вона є тією пограничною ділянкою, де перетинається чимало загальнотеоретичних питань лінгвістики, філософії, психології, пов'язаних із вивченням істотних характеристик і функцій мови. До причин суб'єктивного порядку перш за все варто віднести ті методологічні настанови, на яких ґрунтуються різні лінгвістичні гіпотези трактування

ІНБ ім. В. Стефаника
АН України

категорії експресивності.

Експресивність є одним із конкретних виливів суб'єктивної природи мови, на необхідність аналізу якої вказувалось ще з античних часів, проте врахування експресивного фактора, пов'язаного з людиною, її внутрішнім і зовнішнім світом, здебільшого знаходилося поза межами інтересів лінгвістики. "Живе мовлення завжди експресивно забарвлене, оскільки в ньому, поряд із відображеннями об'єктивної реальності, завжди передбачається переживання людиною того, що має місце, відбувається чи трапляється в дійсності."¹

Потрібно відзначити, що проблема експресивності певною мірою вклучалася у лінгвостилістичні дослідження газетного тексту на матеріалі різних мов /В.Г.Костомаров, М.М.Пилинський, В.В.Богуславський, О.В.Какорина, Н.В.Романовська, Л.В.Стегер та ін./.

У сучасну епоху інтенсивного письмового спілкування зростає роль комунікативної ефективності газети, тобто її максимальної пристосованості до реалізації конкретних потреб суспільної комунікації. Звернення до мови газети актуальне, по-перше, тому, що процеси динамічного розвитку мови значною мірою зумовлені функціонуванням засобів масової комунікації, зокрема преси /О.О.Земська, В.Г.Костомаров, Л.О.Кудрявцева/; по-друге, вивчаючи цей тип комунікації, як засіб структурування і переструктурування знань, тобто як когнітивний процес, дослідник має справу із масовою аудиторією, яка активно стежить за матеріалами преси відповідно до своїх потреб, обмінюється інформацією серед інших членів колективу; по-третє, вплив газетної комунікації не обмежується лише безпосередньою дією на реципієнта, а опосередковано стосується всієї соціальної структури /J. Blumer, M. Gurevitch /;

¹ Человеческий фактор в языке: Языковые механизмы экспрессивности

по-четверте, зображення об'єктивної реальності в газетній комунікації є творчим актом, що виявляється у відповідному оформленні повідомлення.

Вивчення мови в її комунікативному призначенні викликає значний інтерес, тому що може сприяти висвітленню ряду її важливих властивостей. Виходячи із цього, актуальним є дослідження експресивних засобів у мові газети, а саме, розгляд цих одиниць в аспекті їх комунікативно - прагматичних особливостей.

Основна мета роботи полягає у всебічному дослідженні і описі прагматичного потенціалу експресивного слова, обґрунтуванні регулярного характеру створення експресивного змісту слова та його реалізації в газетній комунікації.

Поставлена мета визначає коло конкретних завдань:

1. Уточнення поняття експресивності і вивчення її специфіки в газетній комунікації.

2. Виділення прагмалінгвістичних параметрів, що зумовлюють особливості функціонування експресивних одиниць у газеті.

3. Встановлення прагматичного аспекту використання фондових /узуальних/ експресивів, тобто розгляд умов їх успішної реалізації у газетному тексті.

4. Аналіз експресивних одиниць, детермінованих впливом сучасних екстралінгвістичних факторів.

5. Визначення найбільш характерних для мови газети способів моделювання експресивного змісту слова.

6. Опис динамічних моделей із врахуванням їх прагматичних особливостей.

Матеріалом дослідження стали тексти статей із газет "Комсомольская правда", "Известия", "Аргументы и факты", "Литературная газета",

"Труд", "Киевские ведомости", "Киевские новости", "Всеукраинские ведомости", "Независимость", "Московские новости", "Независимая газета" за період 1994 - 1996 рр. Всього було проаналізовано близько 3000 експресивних одиниць.

Завдання дисертаційної роботи зумовили і вибір методів опису фактичного матеріалу. У дослідженні використано комплексну методику вивчення експресивів: поряд із контекстуальним і компонентним аналізом застосовувались лексикографічні дані і прийоми субституційного аналізу.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що:

1. Експресивність охарактеризовано у статичному і динамічному аспектах.
2. Вивчення експресивності у статичному плані дозволило виявити арсенал "фондових експресивних засобів" /просторіччя, вульгаризми, висока лексика/. Зроблено спробу структурувати просторічну лексику та її складових за ступенем мінімального та максимального зниження, дати прагмалінгвістичну характеристику вживання високої лексики у зв'язку із зміною прагматичної ситуації.
3. Виділені основні динамічні моделі експресивізації слова з урахуванням їх прагматичних особливостей.
4. Визначені соціолінгвістичні фактори, що детермінують прагматичну спрямованість експресивного слова в газеті.

Теоретичне значення дисертації полягає в подальшій розробці проблем лінгвістичної прагматики, теорії масової комунікації, питань семантичного та прагматичного варіювання мовних одиниць.

Результати дослідження можуть знайти практичне застосування в спецкурсах із комунікативної лінгвістики, лексичної семантики, в укладанні навчальних та навчально-методичних посібників із лексико-

логії, написанні курсових і дипломних робіт із відповідної тематики.

Положення, що вносяться на захист:

1. Експресивність трактується як категорія комунікативного плану, орієнтована на створення більшої дієвості газетного повідомлення.

2. Поняття експресивності розглядається як іманентна властивість мовних знаків, з одного боку, і як процес породження експресивного змісту слова, - з другого.

3. Експресиви слугують ефективним інструментом впливу на адресата в процесі їх функціонування в мові газети, а також засобом створення загальної оцінної спрямованості повідомлення, яка орієнтує читача на певне сприйняття.

4. Експресивність у газеті визначається екстралінгвістичними факторами та прагмалінгвістичними параметрами цієї комунікативної сфери.

5. Принцип ефективного впливу приводить у дію механізми спрямованого семантико - прагматичного моделювання експресивного змісту лексичної одиниці.

6. Основу прагматичної варіативності експресивних засобів визначають наступні чинники: модифікація значення слова у бік збільшення сили впливу, поліфункціональність експресивів.

Апробація основних положень дисертації проходила на засіданнях кафедри російської мови філологічного факультету Київського університету ім. Тараса Шевченка. Матеріали дослідження використовувались під час проведення спецкурсів та спецсеінарів для студентів 3-4 курсів філологічного факультету університету. Результати роботи доповідались і обговорювались на Міжнародній вільній сесії, присвяченій 100-річчю від дня народження акад. В.В.Виноградова /Москва, 1995/, на 5-й Тверській міжнародній герменевтичній конференції "Розуміння

і рефлексія" /Тер, 1996/, "Славістичних читаннях", присвячених проф. Л.А.Булаховському /Київ, 1995/, на Міжнародній науковій конференції, пам'яті проф. А.О.Білецького "Актуальні питання сучасної філології" /Київ, 1996/.

Зміст дисертації висвітлений у семи публікаціях автора.

СТРУКТУРА І ЗМІСТ РОБОТИ

У відповідності до мети і основних завдань дослідження визначено структуру дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і бібліографії.

У Вступі обґрунтовується актуальність теми, основна мета та конкретні завдання дослідження, методи аналізу; визначається наукова новизна, теоретичне і практичне значення роботи, формулюються положення, що виносяться на захист.

У першому розділі "Категорія експресивності і її роль у формуванні газетної комунікації" розкриваються диференціальні ознаки експресивності як категорії комунікативного плану, особливості її впливу у мові газети, обґрунтовується статичний і динамічний характер експресивності.

Сучасне розуміння експресивності як категорії комунікативного плану пов'язане із тим положенням, що справжня експресія виникає в основному в мовленні, під час організації повідомлення /М.Н.Кожина, В.І.Шаховський/. Досліджуючи ті чи інші впливи експресивності /експресії/, необхідно враховувати сферу, мету, умови комунікації, що детермінують вибір мовних засобів, який здійснює автор повідомлення з наміром вплинути на адресата.

Сила впливу мовних одиниць на реципієнта зумовлена ступенем їх оригінальності, ефектом новизни, несподіваності. Очевидно, в соціаль-

не - психологічних умовах функціонування висловлювання орієнтація на вплив вимагає, щоб експресивний компонент у цілому був основною частиною змісту такого висловлювання. Експресивний фактор направлений перш за все на реалізацію прагматичної настанови відправника інформації. Інакше кажучи, експресивність є основною складовою змісту цього впливу, вона призначена для адресата і за своєю природою комунікативна, а значить, прагматична /М.Н.Кожина, О.І.Шейгах/.

Разом із тим експресивність може вклучатися в семантику мовних засобів як інформація про виділення одиниці в системі мови, тобто можна говорити про потенційну здатність до посилення впливу в акті комунікації. Іншими словами, виразність повідомлення створиться за рахунок слів експресивного фонду /М.І.Черемисіна/, який виділяється на основі такого об'єктивного критерію, як колективно узагальнене і колективно усвідомлене значення цих слів. Традиція врахування критерію колективної усвідомленості, що йде від В.Травнічека, який зважав, що і емоції, і воля, і почуття знаходять закономірне вираження в мовній системі як усвідомлені явища, простежується в роботах Е.С.Азнаурової, В.Д.Девкіна, М.І.Черемисіної, В.І.Шаховського та інших вчених.

Як зазначає В.Д.Девкін, "досягнення експресії було б надзвичайно ускладнено, якби не було заготовок, напівфабрикатів для її створення. Тому вже у мовній системі існують засоби, призначені для забезпечення виразності висловлювання.¹ Цим можна говорити про експресивність як про складову семантики слова. Виразність слів зберігається або тому, що вона сильна і не піддається "зношуванню", /ідіоми, гайливіа лексика, жаргон, сленг/, або тому, що експресивні

¹ Девкін В.Д. Особенности немецкой разговорной речи. - М.: Международ. отношения, 1965, С.225.

одиниці вживаються надто рідко і не встигають обезбарвитися /конфесійна, висока лексика/. Це так званий статичний план вираження експресивності. Прагматична настанова автора визначає вибір експресивних засобів, підпорядкований комунікативному завданню і доцільності.

Однак навіть попередні спостереження свідчать про те, що експресивність не обмежується лише фондовими експресивними засобами, а створюється й іншими елементами, здатними моделювати "експресивний фон" висловлювання, детермінований прагматичною настановою адресанта. Експресивність виникає за рахунок використання оказіоналізмів, порушення етичних норм, стилістичних транспозицій, шляхом переносу слів у невластиве для них стилістичне оточення, за рахунок звичайних, нейтральних у всіх відношеннях одиниць у незвичному для них уживанні. Врахування комунікативного фактора дозволило нам поряд із поняттям експресивності як іманентної властивості мовного знака говорити і про експресивізацію як компонент мовленнєвої дії, тобто експресивність виникає шляхом зміни, модифікації, трансформації у мовній формі, яка "приспосовується" до реалізації прагматичної настанови автора газетного повідомлення. Очевидно, можна стверджувати, що експресивність являє собою динамічну структуру, яка свідомо створюється мовцем у відповідності із його комунікативною стратегією.

Визначаючи специфіку вираження експресивності в газеті, ми встановили, що вирішальним моментом для авторів газетних текстів є комунікативний аспект, тобто настанова на читача. Вплив - одна із головних властивостей газетного твору - передається через експресивний спосіб викладу матеріалу. Здійснення впливу на емоційну сферу реципієнта передбачає активну експлуатацію експресивних засобів, оскільки газета зобов'язана зацікавити читача, захопити його, сприяти формуванню у одержувача інформації ціннісних орієнтирів, які відповідають інте-

решам адресанта. На вживання експресивних засобів у мові газети впливає необхідність обговорення подій. Мовно вираження полеміки з читачем завжди емоційно /а значить, еспресивно/ забарвлене. Суттєвою підставою експресивності в газеті є прагнення до "економії" засобів мовного вираження і необхідність врахування обмеженості місця на газетних шпальтах. Експресиви запобігають багатослівним описовим зворотам, надаючи вислову більшу дієвість і динамізм. У дослідженні прагматично-лінгвістичних параметрів створення виразності повідомлення потрібно враховувати те, що процес газетної творчості являє собою діяльність окремих осіб, тому мовно втілення цієї діяльності відображає індивідуальні особливості їх оцінки. Вживання експресивів у газетній комунікації знаходиться у прямій залежності від інтелектуального та емоційного стану автора.

Аналізуючи особливості використання експресивних одиниць у мові газети, ми встановили, що на цей час особливо помітна суперечність між інформативною та експресивною функціями мови, яка вирішується на користь останньої, тому експресивність властива всім газетним повідомленням і зумовлена перш за все зміною прагматичної ситуації. Комунікативно-прагматична настанова діє на характер мовного оформлення повідомлення і безпосередньо пов'язана з використанням експресивних властивостей слова і моделюванням його експресивного змісту.

У другому розділі "Кореляція екстралінгвістичних факторів та прагматично-лінгвістичних параметрів використання фондових експресивів" розкривається роль екстралінгвістичних чинників, що викликали впровадження нестандартних одиниць в газетний узус, детермінували переорієнтацію вживання високої лексики.

Прагматика мови газети, умови комунікації /екстралінгвістичні фактори/ викликали активну експлуатацію просторічних елементів. У ро-

беті під "просторіччя" розуміється гетерогенний пласт лексики з невизначеними межами, складний для моделювання у вигляді чіткої стратифікаційної структури, диференційований стосовно літературної норми, але як такий, що має свою особливу норму, чи норму другого рівня, яка досліджується і описується, однак не кодифікується.

Аналіз матеріалу дозволив розмежувати просторіччя на одиниці за ступенем а/ мінімального і б/ максимального зникнення: а/ загальний сленг, професійний жаргон, арго; б/ "низькі" колоквіалізми, вульгаризми.

"Низькі" колоквіалізми, сленгізми /корпоративний жаргон/ являють собою сукупність мовних засобів зниженого мовлення, що слухать для експресивного рівня спілкування, мовної гри, суспільної забави /В.М.Кирмунський, В.А.Хом'яков, Т.М.Беллева/

До жаргонізмів і арго відноситься специфічна лексика, яка застосовується у різних професійних жаргонах, а також в арго декласованих елементів /Б.О.Серебренников/ Їх головна ознака залежить від комунікативного статусу - функціонування в певній соціально зумовленій сфері спілкування. Однак в умовах переходу в "інше" середовище комунікації /наприклад, у газету/ вони можуть втратити свою соціальну і професійну замкненість, кастову обмеженість функціонування і слухать "засобом створення емоційної експресії, образного, евфемістичного, іронічного слововжитку".¹

Просторічна лексика, відмічена нами у газетах являє собою в основному експресивну лексику негативної оцінки, серед якої за ступенем зникнення можна виділити в окрему групу вульгаризми. Використання у мовленні незвичних елементів порушує стереотип сприйняття. Такі

¹ Кирмунский В.М. Национальный язык и социальные диалекты.-Д.: Гослитиздат, 1936. С.152.

одиниці інтенсивно впливають на психіку реципієнта. Просторічка несе велике прагматичне навантаження, виконувачи перш за все оцінну і експресивну функції, які безпосередньо пов'язані із реалізацією прагматичного ефекту: "Правительство втихаря готовит подарок своим гражданам" /КП, 10.12.94/, "Торговля оборзела окончательно" /Лиф, №3.95/, "Судя по всему крымский парламент повелео" /КВ, КВ, 25.04.95/, "Так, по мере необходимости /Президент/ сдавил Бурбулиса, Петрова, Гайдара и его команду" /Т, 05.01.95/, "Чудны твои дела, о Боже: Горбачева съездили по реке" /Н, 16.04.96/, "Среди тех, кого ищут, и материй на-кодкинский пахан Анашкин" /И, 26.04.96/, "При всем этом кайфе - участочек почти в полтора гектара" /КН, 11.10.95/, "Голосуй не голосуй, все равно получишь ..." /КП, 12.06.96/.

Просторічка лексика сама по собі онтологічно експресивна, оскільки функціонує у діалогічному мовленні в присутності адресанта і адресата, направлена на здійснення впливу. Проникаючи у газетний узус, просторічки сприяє реалізації принципу діалогічності мовлення, свого роду контактостановлення з одержувачем інформації, тому що зживання нестандартних елементів вважається засобом стилізації неофіційного, фамільярного спілкування: "Если вы без тачки и без крыши отовариваетесь в обычном, а не в валютном магазине, и ваши мускулы не накачаны до безобразия протеином - лучше ни с кем не связывайтесь" /Лиф, №2.96/, "У нашей тусовки мечта - возрождение рок-н-ролла" /КП, 15.11.95/, "Може, ми захрались?" /Лиф, №48.94/, "Да нет, он просто прикашивается", новий імидж "лепит" /ЛГ, 19.04.96/, "В "ОБОЗе" не проходит варианты: любимчики без денег, все остальные за "бабки" /ВВ, 04.04.95/, "Волею, твоей мать!" /НГ, 28.12.94/, "Пока одна сторона грабила, другая - стояла на шухере" /ЛГ, 01.02.95/.

Крім того, функціонування просторічної лексики в газетній кому-

нікації слугують засобом акцентуації уваги читача. Використовуючи такі одиниці задля виразливих можливостей, відправник інформації заздалегідь розраховує на те, що нетрадиційне застосування приверне увагу реципієнта. Чим незвичніше відхилення від норми, тим глибший "мовний шок", тим більше шансів, що адресат зверне увагу на інформацію: "Пестерка" рвется в лидери" /ВВ, 15.02.95/, "Внутренние разборки политиков" /Т, 27.01.95/, "Подставит президента" /24.03.95/, "За снятие Хрущева были все члены Политбюро, в то время Хрущев как деятель уже кончился" /КВ, 04.04.95/, "8-го мая на Пушкинской площади столицы состоится политический перформанс "Граблями по голове, серпом - по ...", организуемый различными партиями" /КП, 05.06.96/, "Если серебро - говно, то что же мы добываем" /ЛГ, 20.09.95/, "Белый попугай", в котором над анекдотами о мочеиспусканиях и траханьях публично похербячи ржут люди, играющие в остальное время Гамлетов, Заречных, Ледемон" /НГ, 29.12.94/, "В б... поступках не замечен" /ЛГ, 08.02.95/.

Впровадженні просторічних одиниць у газетний узус викликане такою прагненням "економії" мовних засобів. "Із багатьох стратегій, що ведуть до мети, людина намагається вибрати або таку, що дає шуканий результат за найменших затрат, або таку, яка приводить хоча і не до оптимального, проте найкращого результату, завдяки своїй економності."¹ Більшості просторічних елементів немає відповідника в літературній мові, і навіть описово їх непросто пояснити: "Главная задача турне - не дать молодежи расслабиться и сдуру не пойти на выборы, а также объяснить ей, что нужно быть нормальным человеком и меньше понт гнать" /КП, 29.05.96/, "чумовые" рецензии на порнофильмы" /Лиф, №8, 95/, "Все остальные приблуды о переселении душ туда-сюда - это

¹ Кудрявцева Л.А. Моделирование динамики словарного состава языка. - Киев, 1993, С.150.

чисто дьявольские отмазки, чтобы человек успокоился и ленился" /ЛГ, 05.04.95/, "И остальным бойцам "напряг" после таких сцен" /Либ, №15, 95/, "Избегать тусовочного мелькания" /КП, 15.12.94/, "Бездонные отвалы истории" /И, 10.03.94/. Неперекладність таких одиниць пояснюється тим, що вони означають реалії і поняття, які знаходяться поза сферою офіційності, про них, як правило, нічого не пишеться, вони не обговорюються відкрито, і тому не мають відповідника у літературній мові.

Разом із тим, як показав аналіз досліджуваного матеріалу, використання тих пластів мови, які знаходяться на периферії літературної мови або за її межами, значно зумовлений екстралінгвістичними факторами:

1/ зняттям цензури, протестом проти "шаблонної" мови: "Литва вступила с нотой протеста по поводу курдских и афганских беженцев, которых Латвия якобы хотела "спихнуть" своим соседям" /КВ, 11.04.95/, "Закон и Конституцию придется переписывать "по фене"" /КП, 06.12.95/, "Это не первый случай появления африканских слонов в Голландии за последние годы. Уж очень им по душе клубни тьяпанов, ...надеюсь, что настоящей миграции не произойдет, иначе всей нашей цветочной промышленности хана" /ВВ, 17.05.95/, "Администрация Клинтона основательно "подмазала" Атланту, даровав бесплатный бейсбольный стадион за счет федеральных налогоплательщиков" /И, 16.05.96/.

2/ змінов мовного смаку епохи, який "характеризується принциповою ставкою на змішання, поєднання ... будь-яких одиниць мови, на надзвичайну неоднорідність кожного окремого тексту" 1: "Это путь обратно в коммунистическую зону, где вместо старого ЦК КПСС будет "блатной

¹ Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи. - М.: Педагогика-пресс, 1994, С.45-46.

сходняк /КП, 30.11.95/, "Благодаря таким персонам /Бринцалов/, в массовом сознании формируется негативный образ российского бизнесмена - плебея, кичащегося своим богатством, имеющего возможность за свои крутые "бабки" покупать все" /И, 23.01.96/, "На Павлу Корчагина "наезхавт" /КП, 10.11.94/, "За какие "швы" им будем платить зарплаты" /ВВ, 03.02.94/, "Нынешний тип "нью-рапенз" - "мэн крутой", с остановившимся взглядом и медлительностью "авторитета" /ИИ, 05.05.95/, "Нетрезвые хлобы из партера такое отмочат, что Джильда на сцене готова скончаться раньше времени" /КП, 18.10.94/, "В школе только бядду бить, зря время терять" /Т, 17.12.94/.

3/ криміналізацією суспільства, що виявляється в активному впровадженні в мову газети аргі злодіїв, картярів, наркоманів, засуджених: "Трое потерпевших рассказывали, что "кидале", которая обвела их вокруг пальца на вид лет 13" /КВ, 28.11.95/, "Он для начала похорохорился, позабрав из себя крутого мена, продемонстрировал даже свои "сморкалку"¹, но в конце концов признался, что всю головку той банды, в которой он трудился, повязали, и сейчас ребята парятся, вероятнее всего, в "Тельняшке"² /1- "Сморкалка" - газовый пистолет, 2- "Тельняшка" - тюрьма "Иатросская тишина" /КП, 01.02.95/, "В тюрьмах сформировался свой мир, живущий по канонам "авторитетов" и "паханов" /И, 16.11.94/, "Сегодня вора может завалить любой желторотый "бакдан" /ЛиФ, 15.95/, "Срок он отбывал в Велих Столбах, эски прозвали его "лепидой" - он и там делал операции" /ИИ, 02.06.95/, "Леня Голубков - "в законе" /ЛиФ, 16.95/, "Блатные помогают коронованному вору "держать масть", одним словом, контролировать ситуацию" /И, 07.04.95/.

4/ необхідність номінації явищ, не характерних для попереднього етапу розвитку суспільства; "Брали халлявине канистры все" /И, 03.11.94/, "Навроди создал прецедент манипулирования "партий халляви" уже

в политических целях" /И, 18.11.94/, "Вслед за "челноками" наладился летать иркутский ракет" /КП, 03.12.94/, "Альтернативно - подпольные тусовщики" /Лиф, В50.95/.

5/ прагненням до лінгвістичного "жартування", баханням виразити експресію будь-яким чином: "Дадим стране угля, хоть мелкого, но до ..." /ЛГ, 20.09.95/, "Бринцалов уверлет, что ему выгодно иметь богатый народ, который будет покупать производимую им продукцию и обогащать его: "Вот если бы я имел выход на мировой рынок, мне было бы нас... на всех вас" /И, 17.04.96/. "Не стало прошлого, не видно будущего, а теперь еще киевское "Динамо" этапировано в ссылку... Но знатоки теневых сторон жизни, эти поэты мусорных свалок - те изнывали от восторга: мы ведь говорили, что жизнь - бардак, а люди б..." /ВВ, 14.04.96/.

Перехід на "новий" код газетної комунікації, нові принципи відбору і інтерпретації матеріалу в умовах мінімуму правил "заборони", інтеграція різних "мовних світів", індивідуалізація авторського комунікативного наміру - все це викликало не тільки ливце масового впровадження нестандартних одиниць у мову газети, але й сприяло зміцненню у вживанні високої лексики. Якщо раніше використання високої лексики пов'язувалося із вираженням позитивно - оцінної експресії, яка надавала висловлюванню урочистий, патетичний характер, то зараз цей пласт лексики слугує для реалізації зовсім інших інтенцій: іронії, гротеску, сарказму, створення різкого контрасту. Висока лексика, як і просторіччя, є засобом концентрації уваги читача на незвичайності, відмінності від загального фону висловлювання. Особливо сильний вплив на адресата здійснює різка зміна фонів, коли в одному вислові функціонують просторічні, розмовні одиниці, з одного боку, і висока лексика, - з іншого: "Врачи-кардиологи Испании устами Президента своей ассоциации высказались в том духе, что хенеуские трезвенники из

ВОЗ "сорвали" різьбу, "перекрутив гайку" /И.13.11.94/, "Борис Ельцин дирижував в Германії, где согласно неопровергнутим до сих пор повідомленням російських газет, розвеселився настільки, що кому-то із челяди заехав бутылксі по голові, других изрядне погонял" /КП; 28.10.94/, "Наши мафиози нашли "земля обетованную" в банках Израїля" /Ліф, №49.94/. Намагання "принизити" старий синдром суспільної свідомості, зміна прагматичної ситуації викликали використання високої лексики в переносному значенні: "Разговори о скорой "кончине" доллара в Україні" /Ліф, №7.94/, "Слишком велико число "подданных" империи ИММ" /И, 03.11.94/, "Козырь роли президентского "толмача"" /КП, 06.12.94/.

Досить невеликий процент високої лексики в мові газети, за якою "історично" закріпилось тільки позитивно - оцінне значення, очевидно, викликаний тим, що її використання було дискредитоване словеситком минулої епохи, на відміну від просторічних одиниць.

У третьому розділі "Моделювання експресивного змісту слова як спосіб реалізації прагматичної настанови" обґрунтовується динамічний характер експресивності, описуються основні моделі створення експресивного змісту з врахуванням їх прагматичних особливостей у газетній комунікації.

Головною ознакою передачі експресивності динамічним способом є активність адресата. Адресант лише направляє розумову діяльність адресата, підводить його до певного тлумачення інформації. Принцип ефективного впливу приводить у дію механізми спрямованого семантико-прагматичного моделювання експресивного змісту. Це означає актуалізацію одних смислових відтінків і нейтралізацію інших. Нова газета "приспосовується" до тих завдань, які ставить перед собою відправник інформації.

Головними способами експресивізації слова у газетній комунікації є:

1/ фоно-графічне виділення, яке служить засобом створення додаткової оцінної аури висловлювання, його логічного і емоційного підкреслення: "Актор, запам'ятований по фільмам "Сепежки для мадам Голубковой" и "Парижский домик Леона Голуба" /23.12.94/, "Но какой прокурорский СОВЕТСКИЙ тон" /ЛГ, 15.09.95/; маніфестує десаκραлізацію понять, концептуальних раніше: "А теперь этот гипсовый ленин /их так много, что хочется писать с маленькой буквой/ сиротливо стоит на полу школьного подвала" /ЛГ, 17.04.96/, "эсенговская традиция" /КП, 10.10.94/, "А что Руцкой или К. лучше?" /КП, 15.10.94/, "Сколько наш уважаемый Б.Н. на своем песту, столько вокруг него такие сплетни" /И, 12.10.94/.

2/ словотворчість відправника інформації, що експлікує його оцінку подій, іронію, сарказм. В оказіоналізмі з самого початку зливається лінгвістичний і екстралінгвістичний зміст, нахильність до реального світу, а це складає експресивну основу газетного твору: "Нашествие театро-монгол" /АиФ, №5,96/, "Почему вокруг бронзовых Лениных так любил сажать елки. К чему это хвоифильство или, если хотите хвоизм" /ЛГ, 17.04.96/, "Кассандризм Конституции не противоречат" /КП, 09.12.94/, "Преинаризация Калмыкии" /И, 15.10.94/, "Брежневские годы" /КН, 06.12.94/, "СПИ Доносец" /КВ, 03.05.96/, "Казань nostra" /КП, 13.10.94/, "Московский сексмоледец" /КВ, 15.11.94/, "дерьмократия" /МН, 14.10.94/, "восьмидесять" /ЛГ, 22.03.94/, "демвивих" /МН, 16.02.94/, "телепомой" /КП, 06.05.94/ та ін.

Особливий інтерес викликають оказіоналізми з власними назвами: "Заглянули и в Украину, которую до недавнего времени населяли кравчучки", а ныне кучмарики" /ВВ, 19.03.96/, "Обесцененение мавродики" /И, 16.11.94/, "Даже сами ценные бумаги в народе называли немцовками" /Т, 11.05.96/, "Станет ли Нижний Жириновгородом?" /КП, 04.

95/, "ИРОЗгейт" /КВ, 18.10.95/.

3/ переорієнтація вживання "традиційних" перифраз, у яких на перше місце тепер виходить пейоративна оцінка референта: "Отцы государства по очереди обещали вывести Украину из кризиса, но заводили ее еще в больший тупик" /И, 25.11.94/, "Добравшись до Олимпа власти не отагощают уже себя реверансами в сторону "избранного ми народа" /КП, 18.10.94/, "Это попытка "бывших" вторых секретарей, инструкторов и прочей челяди, которой во времена КПСС не удалось пробиться к вершинам "Партийного Олимпа" /КВ, 27.04.96/, "Страна "великих революций", "судьбоносных переворотов" и "крутых переходов" не скоро успокоит сердца и души своих сограждан" /Лиф, №7.94/; створення контекстуальних перифраз, які примушують реципієнта інтелектуально осмислити кваліфікативні параметри референта, моделюють оцінку, яку отримує адресат: "Прокуратор Чечни" - про М. Єгорова, представника президента РФ в Чечні /КП, 26.12.94/, "Эстрада персонального шоу" - про передвиборну кампанію В.Жириновського /И, 12.11.94/, "Команда "охотников за мандачами" - про кандидатів у народні депутати /КВ, 17.11.95/, "Соревнования в степени любви к простым людям" - про вибори в Державну Думу Росії /КП, 01.12.94/, "Японский сектант №1" на скамье подседимих" - про Сьоко Асахару /И, 25.04.96/, "Мастера "заприлавочных дел" - про працівників торгівлі /Лиф, №8.96/, "Любитель бабочек" - про С.Навроді /И, 23.11.94/, "Ножки Буша" - про курячі стегенці /КП, 14.10.94/.

4/ тавтологізація, під якою розуміється цілеспрямоване повторення одного й того ж афікса, лексичної одиниці, фрази, зиконує у газетній комунікації різні функції:

а/ збільшення смислової значущості, переконливості: "Все, что ни делается в стране для предпринимательства, делается чиновниками и для

чиночників" /И, 23.11.94/, "Опытный политик не учел элементарного опыта истории" /Лф, №19,95/, "Либо обмен денег, либо смена власти" /КП, 11.10.94/.

б/ кваліфікативна характеристика факту чи події: "Для превращения чего-либо в Швейцарию как минимум требуется швейцарцы" /И, 12.11.94/, "Очень "круглый стол" с очень "круглыми" мыслями и без дискуссий прошел в Украинформе" /КВ, 10.04.96/, "В ходе избирательной кампании мы должны запудрить мозги всем и каждому, причем на "пудре" не экономить" /ЛГ, 24.04.96/.

в/ створення комічного враження, іронії, казямбурів: "Петров-Водкин дешевле водки" /КП, 04.11.94/, "Рибкин молчит, как рыба" /И, 12.11.94/, "Уж нет слаще сласти, чем высмеивать городские власти" /КН, 05.04.96/, "Иавроди вроде на свободе" /Лф, №2,95/.

5/ енантіосемія як результат реалізації прагматичної настанови, в основі якої лежить поларизація значень, контрадикторність у емоційно-оцінному аспекті: "Все их "миротворчество" будет названо "преступлением" и "геноцидом чеченского народа" /КП, 29.12.94/, "Немало разговоров о возможных коалициях различных кандидатов. Особенно активен на этом поприще Г.Зиганов, который, кажется, готов протянуть руку "помощи" любому другому претенденту" /И, 17.04.96/, "Пробудить "мудрость" иракского президента" /Т, 12.11.94/.

У висновках узагальнюються результати проведеного дослідження.

Основні положення дисертації висвітлені у таких публікаціях автора:

1. Нестандартная лексика газетных текстов и ее влияние на русскую языковую культуру в Украине //Русское образование в Украине в контексте мирового опыта. -Киев, 1995, С.78-82.

2. Категорія "афективності" в комунікативному аспекті //Конфлікти в суспільстві: діагностика і профілактика. - Київ - Чернівці, 1995, С.63 - 67.
3. Метафора как средство создания газетно-публицистической образности //Международная юбилейная сессия, посвященная 100-летию со дня рождения акад. В.В.Виноградова. - Москва, 1995, С.215-217.
4. Одно из средств экспрессивности языка газеты //Тези доповідей 47-ї наукової конференції професорів, викладачів, наукових працівників, аспірантів та студентів Полтавського технічного університету. - Полтава, 1995, С.13.
5. Перифраза как средство создания экспрессивности языка газеты //Функциональная лингвистика: проблемы и перспективы: Материалы конференции. - Ялта, 1995, С.143.
6. Психолингвистические функции экспрессивных высказываний в газетной коммуникации //Актуальні питання сучасної філології: Конференція, присвячена пам'яті проф. А.О.Білецького. - Київ, 1996, С.83.
7. Експресивність висловлювання як один із видів реалізації функцій контактостановлення та впливу в газетній комунікації //Провідні лінгвістичні концепції кінця ХХ століття. - Львів, 1996, С.221-223.

Святчик Е.В. Прагматический потенциал экспрессивного слова и его реализация в русской газетной коммуникации. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.02 русский язык. Киевский университет им. Тараса Шевченко. - Киев, 1996. На правах рукописи.

В диссертации исследуются прагматические особенности экспрессивов в русской газетной коммуникации. Экспрессивность трактуется как категория коммуникативного плана, ориентированная на оказание запланированного воздействия на адресата. Рассмотрены статический и динамический план выхождения экспрессивности. Выделены основные социолингвистические факторы, детерминирующие прагматическую направленность экспрессивов в языке газеты. Определен арсенал "фондовых экспрессивных средств" /просторечие, эмская лексика/. Установлены основные динамические модели экспрессивизации слова.

Ключевые слова: экспрессивность, экспрессивизация, адресант, адресат, коммуникативная интенция, прагматический эффект

Svyatchyk K.V. Pragmatic Potential of an Expressive Word and its Realization in Russian Newspaper Communication . Thesis for the degree of Candidate of Sciences (Philology) / Manuscript. - Speciality 10.02.02 - Russian Language. - Kyiv Taras Shevchenko University. - Kyiv, 1997.

The major goal of the research is to reveal pragmatic peculiarities of expressive words in Russian newspaper communication. Expressiveness is regarded as a category of communicative aspect, performed by a sender of information to produce a certain influence on the addressee. It creates evaluative meaning of utterance.

Static and dynamic aspects of expressiveness are investigated. The first one implies the study of expressive words with constant expressive meaning (slangy words , 'low' colloquialisms , vulgarisms). Dynamic aspect includes production of different dynamic models of expressive utterances. Main extralinguistic factors determining pragmatic peculiarities of expressive words are disclosed.

Key-words: addresser, addressee, communicative intention, expressiveness, pragmatic effect, expressivization.

4406204

AB 36.719